

Religija građanstva u Francuskoj revoluciji

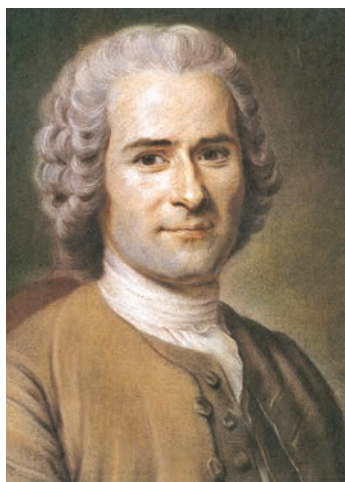
Pavao Nujić

Revolucionari su pokrenuli štovanje brojnih novih, građanskih kultura kako bi popunili religioznu prazninu nastalu rušenjem katoličanstva. Novi kultovi bili su utjelovljenje revolucionarnih ideala, težnji i nadanja. Njihova izrazita heterogenost i vezanost uz određenu skupinu građana onemogućila je sistematizaciju i opću raširenost. Unatoč tome, može se prepoznati pokušaj stvaranje nove religije koja je za zadaću trebala imati obnavljanje i podizanje općeg društvenog morala te konačno omogućiti ostvarenje „vladavine Vrline“ – vrhovnog cilja jakobinske ideologije.

Religija građanstva

„Ni jedna država nije osnovana bez religije!“¹
(Rousseau, 1994: 162)

Stvaranje novog sustava, pa tako i nove republikanske Francuske iziskivalo je stvaranje nove religije koja će joj biti temeljem. Nizom okolnosti, utjecaja raznih grupacija, stranaka i dijelova naroda te pod neposrednim utjecajem prosvjetiteljskih ideja nastala je nova mješavina vjerovanja – koja nikako ne može biti sistematizirana – religija građanstva.

Jean Jacques Rousseau
(1712. - 1778.)

Ovaj termin preuzet je od Rousseaua (1994: 162), za skupni opis kultura koji su zamijenili (ili su pokušali zamijeniti) kršćanstvo, premda postoje odstupanja u odnosu na izvornu teoriju autora. Teško je skup kultura i vjerovanja staviti pod nazivnik jednog pojma, premda smatram da je to potrebno radi olakšavanja bavljenja ovim problemom. Rousseau religiju građanstva opisuje kao: „...religiju koja ima

granice unutar jedne države, daje svoje bogove, svoje zaštitnike i čuvare, svoje dogme, rituale i oblik štovanja uređen zakonom. Odnosila se prema svemu, osim prema naciji koja ju je slijedila, kao nevjerničkom, stranom i barbarskom: za nju dužnosti i prava čovjeka ne sežu dalje od „hramova““

On ovu vrstu religije pripisuje najranijim nacijama i naziva je božanskim civilnim pravom. U drugu ruku, civilna religija, koju iznosi na kraju ovog poglavlja i proglašava najracionalnijom, bliža je vrhovnim idealima Revolucije u teoriji. U praksi, tj. manifestaciji tih ideala kroz dotične kulture, vidimo velika odstupanja od proklamirane civilne religije. Premda su kultovi nastali kao pokušaj njezinog stvaranja, rezultat je bio dosta sličniji građanskoj varijanti. Njezina prostorna ograničenost, propisano štovanje, podložnost zakonu, novostvorena božanstva, apsolutna netolerantnost prema svima koji ne dijele njezine ideale, pomiješano s fanatizmom nametanja i provođenja te militantnosti prema ostatku svijeta, neopozivo je odvaja od tolerantne civilne religije, koja nema propisane pozitivne dogme i koja služi prvenstveno kako bi jačala veze između građana i države, te je smješta pod nazivnik „loše inačice“ religije građanstva. Upravo opis tog „lošeg“ iskaza religije građanstva, može opisati stanje u Francuskoj II. godine republike: „...kada postane isključiva i tiranska, čineći svoje ljude krvoločnima i netolerantnima, tako da rađa umorstva i pokolje, te vjerovanje kako je ubijanje onih koji negiraju njihove bogove sveti čin. Takva je nacija odmah u prirodnom stanju stavljena u rat protiv svih, što je izrazito štetno za njenu sigurnost“ (Rousseau, 1994: 163).

Premda, naravno, stvarnost u potpunosti ne odgovara teoriji, kao što sam već naveo, možemo prepoznati Francusku Republiku u ovome – Republiku koja je krenula na „križarski“ pohod protiv fanatizma i tiranije, ali je „nesretnim“ spletom okolnosti ispalo da su ti isti zapravo većina svijeta. Vrlo je bitno napomenuti da nisu kultovi ni religija ti koji su prouzročili ovakvo stanje stvari, nego su bili više odraz tadašnjeg mentaliteta, uvjerenja i puke trenutačne potrebe.

Religija građanstva i kršćanstvo

Religija građanstva koja izgurava kršćanstvo u neku je ruku bila potrebna za trenutni opstanak Republike. Maximilien Robespierre se u svom govoru o vrlini i

1 U modernom društvu država može se osnovati bez religije na temeljima ideologije, ali u 18. stoljeću to je bilo neizvedivo – premda je nova religija građanstva u revolucionarnoj Francuskoj imala dosta moderno lice.

teroru u veljači 1794. (Robespierre, prema Halsall, 1997: 4) založio za održavanje ravnoteže između blagosti i brutalnosti za vrijeme opće opasnosti. Upravo je ta nova religija trebala biti predstavnik te ravnoteže. Mentalitet kršćanstva mogao se činiti odveć blagim za novonastalu situaciju. Katolički vojnici, prema shvaćanjima Rousseaua (1994: 163-165), ne bi imali dovoljno motivacije niti žara za borbu i postizanje bezuvjetne pobjede za očuvanje novih, *ovostranih*, ideala.² Cjelokupna reakcija bila je kršćanska, što bi dodatno oslabilo moral takvih vojnika. U drugu ruku, novopečeni patrioti, sankiloti³ i ostali bespogovorni pristalice revolucionarnih ideja bili su izrazito neprijateljski raspoloženi prema tim kršćanima vidjevši u njima oličenje tiranina, despota, fanatika, praznovjernika, obmanitelja..., dok su u isto vrijeme novi ideali Republike njihovi vrhovni i jedini ideali, bez podjele na „božje i careve zakone“. Oni, za razliku od kršćana, mogućnost ostvarivanja svojih ciljeva vide jedino u pobjedi Revolucije – pobjeda ili apsolutni poraz i smrt. Kršćanin svoj vrhovni ideal ostvaruje postizanjem vječnog života, što se ostvaruje u zagrobnom životu – za njega propast Revolucije ne negira njegove konačne ideale i cilj. Kao takav on je donekle ravnodušan prema izvjesnosti rata, unatoč tome što bi trebao bespogovorno odlaziti u rat i obavljati svoju dužnost. Ali što je obavljanje dužnosti u odnosu na fanatičnu borbu do kraja za ostvarenje svojih vrhovnih ideala?⁴

U drugu ruku, *apostolska* dekristijanizacija vođena kultom *Razuma* bila je utjelovljenje brutalnosti i nije nikako vodila do ostvarenja *zlatne sredine*. Sukob ovih svjetonazora utjecao je na cjelokupne ratne mogućnosti, polarizirajući i paralizirajući Francusku u vremenu kada joj je jedinstvo bilo najpotrebnije uslijed rata s Prvom koalicijom⁵. Umjerenost je bila izlaz – dopuštanje i sloboda vjeroispovijesti, borba protiv nasilne dekristijanizacije i vraćanje u okrilje Revolucije ljudi koji se nisu htjeli odreći Boga. Nije bilo potrebno imati cjelokupno stanovništvo zahvaćeno revolucionarnim nabojem, bilo je potrebno imati revolucionarnu avangardu i jedinstvo naroda jer bolje je imati i manje učinkovite katolike kao braću, nego

ih proglasiti kontrarevolucionarima.⁶ Kult *Najvišeg Bića* trebao je služiti u svrhu pomirbe Revolucije s vjerom u novom ruhu.

Građanski kultovi i republikanski kalendar

Još se 1790. počela nazirati ova nova religija, a njena prva velika manifestacija bila je proslava Federacije 17. srpnja. Građanskim praznicima, komemorativnim svečanostima, svečanim pogrebima, postupno se ocrtavala njena praksa. U početku su ovim pretežno svjetovnim svečanostima prisustvovali i svećenici, sve do praznika Jedinstva i nedjeljivosti 10. kolovoza 1793. koji je bio u potpunosti svjetovan. Upravo je to vrijeme kada se rađaju novi kultovi, poput *Razuma* i *Mučenika Slobode*, a katolicizam postaje nepoželjan (Soboul, 1966: 267). Oni se razvijaju pod utjecajem propagandne jakobinske kulture u pokušaju stvaranja novog, očišćenog javnog morala. Nasljeđujući Rousseauovu doktrinu vlasti kao

Festival jedinstva i nedjeljivosti 1793.

oblika obrazovne ustanove, revolucionari su koristili sva moguća sredstva kako bi „očistili“ naciju korumpiranu starim režimom. Na ruševinama monarhije, aristokracije i katolicizma trebala je izrasti nova prirodna religija: civilna, domaća i patriotska. Pjesme i javni festivali, održavani vani, trebali su povezati građane u zajednici skladnosti. Kazališta su trebala postati pristupačnija i djelovati na duh naroda sa svojim spektaklima. Unatoč tome, slikama je jakobinska evangelizacija pridala najviše pozornosti – masovno su se stvarali prikazi novih ideala, novih božica,

2 Jer njihovi ideali su uglavnom onostrani.

3 Radikalne pristalice revolucije iz nižih radničkih slojeva. Naziv su dobili po tome što su nosili duge hlače (pantalons) umjesto svećanih dokoljenki (culottes) kakve su nosili viši slojevi.

4 Rousseau (1994: 165), navodi primjer o razlici kršćanske i spartanske ili rimske vojske, gdje kaže kako se kršćanski mentalitet u sukobu ne može nikako nositi s osvajačkim mentalitetom.

5 Ona je bila ujedinjena europska reakcija, a članice su bile: Habsburška Monarhija, Prusija, Velika Britanija, Španjolska, Portugal, Sardinjsko Kraljevstvo, Kraljevstvo Napulja i Sicilije, Osmansko Carstvo i Nizozemska Republika.

6 Rousseau (1994: 159) donosi opis Židova koji su odbili prihvatiti novu religiju u babilonskom služanstvu i zbog toga su smatrani protivnicima sustava. Upravo ovo je točan opis situacije u kojoj su se katolici nalazili unutar Francuske Republike II. godine.

novih heroja (Schama, 1990: 769). Takve slike bile su vrlo učinkovita propaganda, generirale su brojne nove kultove i predmete obožavanja kod naroda. Pjesme i slike o *Prirodi, Istini, Razumu, Mučenicima, Jednakosti, Domovini* itd., uz održavanje manifestacija u njihovu čast, oživljavali su „čiste i hladne ideale“ među narodom, stvarajući personalizirana i puno pristupačnija božanstva koja su brzo popunila mjesta bivših katoličkih svetaca.⁷

Sadnja stabla slobode⁸ bio je čest prizor u građanskim svetkovinama, a praksa je usvojena 1792. i služila je kao obilježje uspostavljene Republike. Stablo je bilo njezin simbol, simbol njezine trajnosti, nacionalne slobode i političke revolucije. U idućim godinama postalo je i simbolom same Revolucije te konstantnim podsjetnikom na potrebu slavlja u duhu političke slobode (Harden, 1995: 83-96).

Republikanski kalendar konačno je usvojen 24. studenog 1793. odlukom Konventa (Anderson, 1908: 191). Nova republikanska era započinjala je retroaktivno od početka Republike 22. rujna 1792., a trebala je simbolizirati početak nove epohe u kojoj će ideali Republike zamijeniti one *ancien régimea*. Novi kalendar u potpunosti je zamijenio gregorijanski, koji je ukinut za sve civilne upotrebe. Njegov potpuni sekularni karakter trebao je iz svijesti ljudi postupno izbrisati vjerski osjećaj i religijske običaje. Ovakav pokušaj utjecanja na mentalitet ljudi, bez korištenja sile i žestoke ideološke propagande koja bi izazvala otpor, bio je, gledano kroz dulje vrijeme, najžešći udarac kršćanstvu od strane dekristijanizacije. Kalendar je brojao 365 i 366 dana, podijeljenih u 12 mjeseci od 30 dana s dodatkom 5 do 6 dana. Svaki mjesec podijeljen je u 3 tjedna od po 10 dana, a svaki dan na 10 sati od 100 minuta koje su brojale 100 sekundi. Mjesecima i danima promijenjena su i sekularizirana imena na temelju grčkih i latinskih sezonskih usjeva i meteoroloških vremenskih pojava, a dani u novom tjednu, dekadi, bili su izvedenice iz latinskih brojeva od jedan do deset.⁹ Zadnji dan tjedna, dekada, bio je neradni i posvećen štovanju kulta *Razuma*.¹⁰ Dodatni dani nazvani su „Sans-Culottides“ po sankilotima, a bili su vrijeme godišnjih proslava – proslave *Vrline, Genija, Rada, Mišljenja, Nagrade*, te svake prijestupne godine i *Revolucije*. Unatoč revolucionarnom duhu, kalendar nije bio pretjerano popularan ni među sankilotima – nije im

se sviđao radni tjedan od 9 dana uz samo 1 dan odmora (Barnes, 2006: 813).

Kult Razuma

Stvaranje kulta *Razuma* išlo je usporedno s kampanjom dekristijanizacije¹¹ na prijelazu 1793. i 1794.. Predstavljao je podlogu i opravdanje za nju, ali i zamjenu za kršćanstvo i vjeru kao simbol novih ideala, institucija novog morala. Svoje utjelovljenje pronalazi u prosvjetiteljskoj misli, prirodnom pravu i poganskim običajima. Budući da nije bio usustavljen niti zakonski institucionaliziran, postoje njegove brojne varijacije pod utjecajem različitih ideologa.¹² Ovisno o grupi koja ga štuje, on je mogao biti ateistički, poganski, građanski, ljudski, deistički pa i praznovjerno-fanatični kult. Ono što ih sve povezuje bila je vrhovna ideja *Razuma* koji se suprotstavlja praznovjerju, *fanatizmu* i svemu onome što je za njegove štovatelje predstavljala ne samo Katolička crkva nego i cjelokupna europska reakcija. U svojoj biti *Razum* nije neko božanstvo, nešto vanjsko, svevišnje i onostrano, nego dio čovjeka, dio njegove prirode, instrument pronalaženja istine – on je trebao biti vodilja ljudi prema slobodi, jednakosti i bratstvu - kao oprečnost vjeri i *fanatizmu*, svoje ishodište imao je isključivo u prirodnom. S vremenom je kroz supostojanje i djelomičnu apsorpciju građanskih kultura poprimio i brojne drugačije oblike. Primjerice, neki su ga štovali više kao kult *Domovine*, dok su drugi u njemu vidjeli prava božanstva prirode poganske naravi. Vovelle (1989: 101), navodi nekoliko izjava i različitih viđenja ovog istog kulta od strane općinskih delegata:

„...predrasude fanatizma su nestale, nemamo drugog kulta osim kulta Razuma i Slobode...“, „Stavljamo se na nivo Razuma i učvršćujemo njegovo Carstvo. Neka ubuduće samo Razum vlada nad nama, budimo njegovi neumorni svećenici...“, „...odbacujemo kult zabluda i ne priznajemo drugog Boga osim Prirode, drugu vjeru osim Istine“, „Već odavno fanatizam ne postoji u Gonesu... štuje se samo Razum; Jednakost i Sloboda su njegovi jedini Bogovi, Jedinstvo i Nedjeljivost Republike su jedini ciljevi...“, „Od sada će sveti Razum biti naša vjera, nema više praznovjerja niti svećenika ljenjivaca...“

7 Brojni pojmovi, pojave i ideali bili su divinizirani na ovaj način, te je stvoren zamršen panteon novih božanstava.

8 Najčešće je bio hrast, a praksa je preuzeta iz Američke revolucije.

9 Mjeseci: Vendémiaire (berba grožđa), Brumaire (magla), Frimaire (mraz)... Dani u mjesecu: Safran (šafraon), Chataigne (kesten), Carotte (mrkva)... Dani tjedna: Primidi, Duodi, Tridi, Quartidi... (Barnes, 2006: 813).

10 Ovaj dan bio je zamjena za nedjelju, odmaralo se i išlo u hram *Razuma* umjesto u crkvu, gdje su se slušale propovijedi o novim idealima i postignućima Revolucije, čitali zakoni itd.

11 Dekristijanizacija je bila žestoka kampanja vođena u svrhu istrebljivanja Crkve i vjere iz Francuske. Imala je nekoliko dimenzija koje su se često i sukobljavale. Tako, primjerice, dekristijanizacija *apostola slobode* i štovatelja kulta *Razuma* često zapada u brutalnost te dolazi u sukob s vladom koja je provodila dekristijanizaciju na drugačiji način bez direktne primjene sile.

12 Točnije određivanje kazuje da je gotovo svaki deputat, *apostol* ili pisac imao svoje viđenje ovog kulta.

Festival Razuma

Dana 20. brumairea II. godine (10. listopada 1793.) održan je festival *Razuma*. Ovoj svečanosti, prvoj većoj u čast kulta *Razuma*, održanoj u crkvi Notre Dame, nazočili su predstavnici Komune te velik broj građana. Katedrala je bila preuređena povodom festivala, u njoj se nalazilo povišenje na čijem je vrhu bio postavljen hram, oltar *Razuma* te zapaljena baklja *Istine*. Djevojke odjevene u bijelo, s trobojnim maramama prišle su oltaru te mu se naklonile. *Razum* je utjelovila operna glumica, odjevena u bijelu suknju, s plavim ogrtačem te crvenom kapom koja je, izašavši iz hrama, primila počast republikanaca. Uz himnu, ona je ponovno nestala u hramu.

Festival Razuma 1793.

„Ljudi više ne žele svećenike. Ne žele bogove osim onih koje nam Priroda nudi.“ obznanio je Chaumette (Aulard, 1910: 160), te dodao kako je odluka donesena u hramu *Razuma*. Od toga dana zahtijevao je preimenovanje crkve Notre Dame u Hram *Razuma* (Aulard, 1910: 160) (Henderson, 1912: 404-405).

Tijekom tog razdoblja održavale su se brojne druge manifestacije povodom kulta *Razuma* u različitim područjima i dijelovima Francuske. Zatvorene crkve pretvarale su se u hramove *Razuma* u kojima su obitavale božice *Razuma*, izrazito lijepe mlade žene.¹³ Taj događaj popratile bi „svečanosti“ ikonoklazma, maskarada, sadnje drveta slobode te manifestacija slična onoj održanoj u

13 Sve što je pripadalo novom sustavu, uključujući *Razum*, *Slobodu*, *Republiku*, božanstva, prikazivano je vrlo lijepim i skladnim. Vjera, *fanatizam* i kraljevi su, upravo suprotno, ostavljali negativan dojam svojom ružnoćom i izopačenošću. Jedan takav primjer daje nam Trévien (2011: 48), koji prikazuje sliku znanstvenika anatomski savršenog tijela s lampom i izrazito nezgrapne i ružne kraljeve s krunom kao u borbi između razuma i praznovjernog arhaičnog sustava. *Razum* kao takav predstavlja sklad, savršenstvo, budućnost i nešto poželjno.

crkvi Notre Dame. Chaumette, kao jedan primjer *apostola slobode*¹⁴, nazočio je manifestacijama, propovijedajući narodu od kojeg bi se čuli povici: „Živio Razum! Dolje fanatizam!“ (Henderson, 1912: 406).

Kult *Razuma* nije donio veliku promjenu u svijesti prosječnih Francuza o vjeri. On je kod mnogih poslužio samo kao sredstvo obrane od katoličkog klera. Hladna i nepotkrijepljena slika *Razuma* ubrzo je zamijenjena kultom *Mučenika Slobode* koji je živopisno utjelovio revolucionarnu Francusku te mu je kao takvom narod, a posebice sankiloti, bio više naklonjen (Aulard, 1910: 163). Premda su sankiloti izričito podržavali *apostolsku* dekristijanizaciju¹⁵ i kult *Razuma*, ona je bila lansirana od strane ljudi njima „stranima“¹⁶. Prosječni sankilot nije mogao razumjeti ovakav, za njih odviše apstraktan kult. Unatoč tome, sâm kult *Razuma* nije nestao, nego je samo mijenjao lice – biste filozofa zamijenjene su onima *Mučenika Slobode*, novi kult inkorporiran je u kult *Razuma*!

Kult Mučenika Slobode

Kult mučenika slobode razvijao se usporedno s pokretom protiv kršćanstva, a njegovom nastanku prethodilo je narodno obožavanje Jean-Paul Marata. Kult je sankilotima na jedinstveni način potvrđivao republikanska načela, izražavao istomišljenost naroda, slavio revoluciju, a konačno i predstavljao supstituciju za vjeru (Soboul, 1966: 270). U čast revolucionarnom trojstvu - Maratu, Chalieru, Lepeletieru¹⁷, priređivale su se, bez nekakvog određenog pravila, svečanosti koje su se učestalo uprizorivale, a započinjale su već u rujnu 1793. (Vovelle, 1989: 113). Ubrzo su se pojavile povorke, zborovi, a to je svečanostima dalo pravo vjersko obilježje. Zatvorene crkve predstavljale su ruševine na kojima će se

14 *Apostole slobode* prvenstveno su činili *représentant en mission*, poslani iz Pariza, koji su djelovali kao pravi apostoli – šireći i propovijedajući nove ideje, ideale i ciljeve, čitajući zakone i provodeći naloge vlasti. Uz propovijedanje, njihova glavna zadaća bila je zapljena crkvenog srebra, zlata i ostalih kovina – posebno zvona – za vojne svrhe.

15 Dekristijanizacija koju su prvenstveno provodili *apostoli slobode* i drugi pojedinci po provincijama, a koja je išla pored (i često protiv) vladine.

16 Ti „strani“ ljudi bili su njeni ideolozi, ali kao takvi nisu nikako mogli predstavljati „prosječnog“ sankilota.

17 Jakobinac Joseph Chalier bio je pogubljen od stanovnika Lyona, nakon što ih je Konvent optužio za pobunu, Louis-Michel Lepelletier od strane rojalista u noći kada je Konvent izglasao smrt kralja, dok je Marat umoren u svome domu od ruke Charlotte Corday nakon pada žirondinaca. Uz „sveto trojstvo“ štovana su još bila i djeca mučenici – Joseph Bara i Joseph Agricola Viala – 13-godišnji dječaci poginuli u borbi protiv kontrarevolucionara (Britannica 11. izdanje) (McPhee, 2002: 135).

Sвето trojstvo "Mučenika Slobode"

izgraditi republikanski kult, dok su slike i kipovi katoličkih svetaca bili zamijenjeni slikama i bistama mučenika slobode¹⁸ (Soboul, 1966: 270).

Marat, jedan od najvažnijih protagonista Francuske revolucije, ubijen 13. srpnja 1793. za što je krivnju snosila, i to s pravom, Charlotte Corday, pokušavao je potaknuti Parižane na izravno djelovanje protiv vlade i skupština. Prijatelj naroda,¹⁹ kako su ga još nazivali, obraćao se nižim društvenim slojevima, građanskom sloju, obrtnicima, radnicima (Cravetto, 2008: 536-537). Pisao je usprkos zabranama sve do smrti, komentirao politička događanja, informirao čitatelje o poslovima skupština, razotkrivao urote i spletke te poticao narod na izravno vršenje svoje suverenosti. Izazov mučeništva Maratu je bio prijeko potreban kako bi usvojio osobnost revolucionarnog Jeremije - sanjara, proroka, nosioca usuda - bio je spreman

prije umrijeti, nego kompromitirati svoja načela²⁰ (Cravetto, 2008: 536-537) (Schama, 1990: 388-389).

Odmah nakon smrti Marat je postao objekt kulta obožavanja. Na vratima njegove kuće pojavila se poruka:

„Ljudi, Marat je mrtav, domoljub, vaš prijatelj, pomoć, nada zahvaćenih je pala ponad naleta neotpornog čopora. Plačite, no znajte da mora biti osvećen!” (Schama, 1990: 740.)

Jutro nakon Maratove smrti u Konventu je Guiraut²¹ izveo teatralan nastup. Zapitavši se glasno gdje je Marat i rekavši prisutnima dramatično kako Marata više nema, okrenuo se portretu Lepeletiera te izrekao ove riječi:

„Davide, gdje si; uzmi svoj kist, preostaje još jedna slika koju moraš stvoriti.” (Schama, 1990: 741.)

Jacques-Louis David nazočio je ovoj sceni te je bio spreman stvoriti sliku koja će postati, prema Lynn Hunt (1980.), najljepši primjer politički inspirirane umjetnosti, „Ubijeni Marat”. Osim toga, David je preuzeo i odgovornost pripreme posmrtno ceremonije, koja je trebala demonstrirati veliku patriotsku privrženost. Kao i kod prethodnika Lepeletiera, tijelo je trebalo biti balzamirano te izloženo javnosti tri dana u crkvi „des Cordeliers“, nakon čega će uslijediti uzvišena i dotjerana pogrebna povorka. Velik broj ljudi posjetio je izložbu Maratova tijela, a sam pokop održan je 16. srpnja 1793.²² Kao i izložba tijela, pogrebna povorka također je bila na dostojanstvenoj razini, a bila je obilježena i brojnim simbolima mučeništva (Schama, 1990: 740-741). Marat je bio predmet obožavanja sankilotske žene. Odanost žene Maratu, koja ga je nakon smrti uzdignula do kategorije mučenika, proizlazi iz njegove dostupnosti za prigovore i iz iskrene zadivljenosti za njihovu požrtvovnost i ulogu u društvu i revoluciji (Hufton, 1998). Najuzvišenija u pogrebnoj povorci svakako je bila urna sa sadržajem srca heroja. Prilikom postavljanja urne u grobnicu, kordiljer Morel izgovarao je riječi:

„O srce Isusa, o srce Marata!” (Schama, 1990: 743).

Govorio je o pravu Marata na poštovanje kakvo ima Isus te se upitao mogu li Isusova djela biti uspoređena s djelima *Prijatelja naroda*. Napokon, Isus im je predstavljao lažnog proroka, a Marat boga. Kordiljer Morel naglasio je kako je Marat, kao i Isus, volio narod, gnušao se plemenitih, svećenika, bogatih te hulja. Poput Isusa vodio je siromašan

18 Oni su postali sveci nove religije građanstva. Nastali, štovani i nestali na sličan način kao i kršćanski sveci.

19 Nadimak je dobio prema novinama koje je izdavao – *L'Ami du peuple*. Izdao je ukupno 1000 brojeva, koje je u cijelosti samostalno uredio. Usp. Slaven Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba (XVI.-XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb 2004., str. 161. i 166.

20 Sličnu pojavu imamo i kod Robespiera, a i brojnih drugih jakobinaca. Marat nije bio izoliran slučaj, ali ga je upravo činjenica da je bio žrtvom atentata uzdignula kao simbola i vrhovnog uzora narodnih masa.

21 Predstavnik sekcije Contrat-social u Konventu.

22 Zbog izrazito velike zainteresiranosti naroda za hodočašćem nad njegovim izloženim tijelom, razmišljalo se o odgađanju pokopa. Međutim zbog velikih ljetnih vrućina koje su ubrzavale raspadanje mrtvog tijela to je onemogućeno.

i štedljiv život²³ (Schama, 1990: 743).

Sakralizacija Marata postala je moćan alat revolucionarne promidžbe.²⁴ Marat se uvukao u mnoge pore društva. Brojna mjesta promijenila su imena nadahnuta novim herojem-svecem. Tako je, primjerice, *Montmartre* postao *Mont-Marat*, a *Rue des Cordeliers*, *Rue Marat*. Na revolucionarnu su toponimiju osim Marata, utjecali i Lepeletier i Chalier, no među njima uvjerljivo vodi Marat, čijim su imenom nazvana čak 53 mjesta. Na drugom je mjestu Lepeletier, s 25 imena mjesta, te Chalier, s 11 imena mjesta. Osim toga, Maratu su pisane pjesme, izvođene predstave, po njemu nazivani restorani, a i mnoga djeca su nazvana imenom ovog revolucionarnog heroja (Vovelle, 1989: 46) (Schama, 1990: 744).

Kult Najvišeg Bića

Kult Najvišeg Bića uspostavljen je 7. svibnja 1794. „Odredbom za uspostavljanje štovanja Najvišeg Bića“ (Anderson, 1908: 137-139), Konventa. Njegov tvorac, Robespierre, ovim putem očitovao je svoja moralna, religijska, ali i politička uvjerenja.²⁵ Temeljen je na prosvjetiteljskom deističkom božanstvu, a opis potonjeg donosi Lefebvre (2001: 57):

„Opći sporazum²⁶ svjedoči o postojanju Najvišeg bića, vrhovnog arhitekta svemira, te o besmrtnosti duše i nužnoj potrebi kazne u zagrobnom životu.“

Kult je, osim štovanja apstraktnog deističkog božanstva, propisao i brojne druge – uglavnom pragmatične – dužnosti u procesu obožavanja.

Iz „Odredbe“ i govora koji je Robespierre održao na festivalu 8. lipnja 1794. (The History Place), vidimo što je taj kult zapravo trebao predstavljati: povratak nacionalnog jedinstva, institucionalizaciju vrhovnih revolucionarnih ideja, uspostavu vladavine vrline i osudu kršćanstva kao i ateizma. Povratak nacionalnog jedinstva trebao je biti postignut kroz kompromis između vjernika i ateista u obliku tog kulta, dok je institucionalizacija provedena kroz njegovo proglašenje „državnom religijom“²⁷ i zaduživanjem državnih organa za njegovo provođenje.

---

23 Zanimljivo je viđenje Isusa kod narodnih masa, gdje je najčešće smatran prvim i najvećim sankilotom povijesti, premda ovo nije uvijek slučaj. Unatoč tome odbacivali su ga kao božanstvo i mesiju.

24 Promidžbe tog vremena koja se ne može usporediti s njezinim suvremenim shvaćanjem.

25 Predstavljen od Robespierrea i proglašen od strane Konventa, ovaj kult bio je brutalno nametnut „odozgo“, za razliku od kulta *Razuma* koji je nastao „odozdo“.

26 Između filozofa deista o njihovom božanstvu.

27 Premda se službeno ne navodi da je državna religija, samom svojom naravi ona to predstavlja.

Osudom fanatičnog kršćanstva i otrovnog ateizma, koji su proglašeni instrumentima tiranina, trebala je biti uspostavljena vladavina vrline koja bi jamčila ostvarenje pravog republikanizma i ojačala neprestanu borbu protiv tiranina. Naučavanje o besmrtnosti duše i „posljednjem sudu“ trebalo je ojačati moral građana iz kojeg bi proizašla vrline, novi apsolutni zakon države.

Kult *Najvišeg Bića* predstavljao je ujedno vrhunac i dno religije građanstva, ali i njezin kraj. Vrhunac se očitovao u njezinoj zakonitosti i veličanstvenom festivalu održanom u čast *Najvišeg Bića*, najvećem narodnom okupljanju ovakve vrste tijekom ovog razdoblja. S druge strane, njegova priroda i isključiva zakonska nametnutost „odozgo“ učinila ga je ispraznim. Deistička narav tog kulta bila je strana kako ateistima, tako i katolicima.²⁸ Sljedeći citat u potpunosti objašnjava neuspjeh kulta:

„Običaji su dublje ukorijenjeni zakoni. Stoga je zakonodavac naspram običaja nemoćan“ (Barišić, 2005: 193).

Apsorbirajući i ujedno negirajući kult *Razuma* – do tada središnjeg i najutjecajnijeg – vezao je sudbinu ove religije uz sebe. Kako nije bio ukorijenjen u narodu, u potpunosti je ovisio o svome tvorcu - kult *Najvišeg Bića* otišao je na giljotinu 28. srpnja 1794.²⁹

Festival Najvišeg Bića

Robespierre je dodijelio Jacquesu-Louisu Davidu odgovornost za koreografiju festivala *Najvišem Biću*, održanog 8. lipnja 1794. U njemu se očitovao vrhunac svečanosti koju je Pariz³⁰ mogao prirediti, ali i vrhunac svetkovine kulta (Acton, 1999: 233). Masovnu posjećenost festivala možemo objasniti zanimljivom činjenicom koja govori o tome kako je svaki „dobar građanin“ morao prisustvovati festivalu – svi oni koji ne budu, bit će osumnjičeni za praznovjerje (Aulard, 1910: 174).

Svi prisutni na festivalu imali su točno određenu ulogu. Ženama, starcima, pa čak i dojenčadi na grudima David je osmislio promišljenu ulogu. Konvent se okupio u tilerijskom nacionalnom vrtu, a uz orkestar je polagano dolazio narod. Odatle će povorka krenuti do Marsovog polja. U tilerijskom vrtu Robespierre je održao govor, a ondje je bila smještena i kočija upregnuta volovima na kojoj je sjedila božica *Sloboda*, a na njoj su se nalazili i simboli ratarstva. Uniforma deputata nosila je boje

---

28 Robespierre je postao predmet ismijavanja među ateističkim deputatima, a i propao je pokušaj pomirenja s katolicima koji su odavno otuđeni od Revolucije zbog njene antiklerikalne naravi (Linton, 2006).

29 Tada je pogubljen Robespierre.

30 Drugi gradovi i sela priredili su slične festivale s određenim izmjenama, a jedino zajedničko svima je bilo postojanje *Najvišeg Bića* i besmrtnosti duše (Anderson, 2007: 153).

Festival Najvišeg Bića 1794.

francuske zastave. S trobojnim šalom oko vrata i šeširom s crvenim, bijelim i plavim perom, deputati su hodali u točno određenoj formaciji u rukama noseći cvijeće, voće i snopove pšenice. Konvent je bio podijeljen u grupe koje su nosile vrpce, predstavljajući djetinjstvo, mladost, zrelost, starost, a na čelu je bio Robespierre.³¹

Na konačnoj destinaciji festivala, Marsovom polju, povorku je dočekala „planina“ iznad Oltara domovine. Bila je velikih dimenzija, a na njezinom vrhu nalazilo se stablo slobode.³² Kočija je išla prema tom vrhu s jedne strane, a deputati s druge, dok je iza njih išao narod. Svatko je imao poseban zadatak, djevojke su bacile cvijeće u zrak, mladići su paradirali mačevima, dok su im stariji postavljali ruke na glavu – što je predstavljalo svojevrsan blagoslov. Na ovaj način događaj je doveden do vrhunca (Henderson, 1912: 419-423).

Kao što je već navedeno u jednom od prethodnih poglavlja, festival je sadržavao i spektakularno spaljivanje kipa *Ateizma* iz kojeg se konačno pojavio kip *Mudrosti*.

31 Robespierre je marširao sam. u ruci noseći velik buket cvijeća. Odjeven u plavi mantil i hlače po kojima je bio zapamćen tog dana, a u kojima će se ponovno pojaviti u termidorskoj krizi. Kako je prethodno izabran za predsjednika Konventa, ponosno je hodao na čelu povorke (Acton, 1999: 233).

32 Bilo je ondje i drugih stabala, pećina te svodova, a na površini prostorija koja je mogla primiti stotine ljudi.

Navodno je spaljeno i obličje *Ništavila* – još jedana konstrukcija koja je trebala biti izbrisan (Comay, 2011: 62).

Umjesto kršćanske vjeroispovijesti, ploča s ispisanim ljudskim pravima.

Umjesto crkvenog prava, ustav države.

Umjesto križa, trobojnica. Umjesto krštenja u crkvi, ženidbe i pokopa, registar građanskog statusa.

Umjesto svećenstva, učiteljstvo.

Umjesto oltara i misnog slavlja, oltar domovine, na koji domoljub ima položiti i svoj život.

Umjesto vjerski obojenih mjesta, gradova i ulica, domoljubna imena.

Umjesto štovanja svetaca, štovanje junaka, mučenika revolucije.

Umjesto Te Deuma, Marseillaise.

Umjesto kršćanske etike, prosvijećena etika građanskih vrlina i društvene harmonije.

(Küng, 2007: 198)

Zaključak

Religija građanstva u Francuskoj revoluciji bila je kratka epizoda razdoblja obilježenog rastućom radikalizacijom. Njezino nestajanje preko noći, te ponovna uspostava katoličanstva kasnije u Francuskoj, svjedoči o tome kako nije uspjela pustiti dublje korijenje u društvu. „...Epizoda bez sutrašnjice...“ rekao bi Vovelle (1989: 163). Usprkos tome, bitna je činjenica kako je religija s takvim kultovima uspjela zaživjeti u katoličkoj Francuskoj. To nam govori mnogo govori o samome stanju unutar zatečenog društva, koje je na taj način ispoljilo svoje nezadovoljstvo prema Crkvi i katoličkoj vjeri. Nova religija bila je trenutni politički instrument za postizanje željenog cilja popunjena religijske praznine i uklanjanja svih ostataka *ancien régimea*. Ovime je ona postala politička religija koja je umjesto kršćanstva trebala uspostavljati, održavati i nadzirati društvene vrijednosti i moral, a pod kontrolom svjetovnih revolucionarnih vlasti. Radikaliziranoj Revoluciji ovakvo religijsko opravdanje provedenog *Terora* bilo je izrazito potrebno te je nova religija u konačnici zapala u daleko gori fanatizam od onoga protiv kojeg se borila.

SUMMARY

The Religion of Citizens in the French Revolution

Pavao Nujić

Revolutionists have initiated worshiping of many new, civil cults in order to fulfil religious void caused by the collapse of Catholicism. The new cults were the embodiment of revolutionist ideals, aspirations, and hopes. Their distinct heterogeneity and bond to a specific group of citizens prevented systematization and general commonness. In spite of that, an attempt of creating a new religion, which should have had a task to restore and raise general social moral, thus enabling the realization of “the reign of Virtues” – the supreme goal of the Jacobin ideology – can be recognized.

Literatura

1. Acton, J. M. E. D., 1999. *Lectures on the French Revolution*, Batoche Books.
2. Anderson, F. M., 1908. *The Constitutions and other Select Documents Illustrative of the History of France 1789. – 1907*. The Wilson Company.
3. Anderson, J. M., 2007. *Daily Life during the French Revolution*, Greenwood Press.

4. Aulard, A., 1910. *The French Revolution – A Political History 1789. – 1804.*, T. Fisher Unwin, vol. 3.
5. Barišić, P., 2005. *Demokracija bez ethosa?*, Demokracija i etika, Barišić, P. (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.
6. Barnes, F. B., 2006. *The Encyclopedia of the French Revolutionary and Napoleonic Wars*, ABC CLIO.
7. Comay, R., 2011. *Mourning Sickness – Hegel and the French Revolution*, Stanford University Press.
8. Cravetto, E. (ur.), Goldstein, I. (ur. hrv. izd.), 2008. *Povijest 12 – Kolonijalizam i građanske revolucije*, Europapress holding, Zagreb.
9. Halsall, P., 1997. *Maximilien Robespierre: On the principles of Political Morality, February 1794*, Modern History Sourcebook.
10. Harden, D., 1995. *Liberty Caps and Liberty Trees*, Oxford Journals, Past & Present, vol. 146, broj 1, Oxford University Press.
11. Henderson, E. F., 1912. *Symbol and Satire in the French Revolution*, The Knickerbocker Press.
12. Hufton, O., 1998. *In Search of Counter-revolutionary Women*, *Rewriting Histories: The French Revolution*, Kates, G. (ur.), Routledge.
13. Hunt, L., 1980. *Engraving the Republic Prints and Propaganda in the French Revolution*, *History Today*, vol. 30, izdanje 10.
14. Küng, H., 2007. *Katolička crkva – kratka povijest*, Alfa, Zagreb.
15. Lefebvre, G., 2001. *The French Revolution – From its origins to 1793*, Routledge Classics.
16. Linton, M., 2006. *Robespierre and the Terror*, *History Today*, vol. 56, broj 8.
17. McPhee, P., 2002. *The French Revolution 1789.-1799.*, Oxford University Press.
18. Rousseau, J. J., Betts, C. (pr.), 1994. *Discourse on Political Economy and The Social Contract*, Oxford University Press.
19. Schama, S., 1990. *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*, Alfred A. Knopf, Inc.
20. Soboul, A., 1966. *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb.
21. Trévien, C., 2011. *The Spectacle of Science: the Art of Illusion in Prints of the French Revolution*, *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, vol 3, No 1.
22. Vovelle, M., 1989. *Revolucija protiv Crkve*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.

Internet

1. Robespierre, M., 1794. *Speech on the Festival of Supreme Being*, The History Place, Posjećeno 9.9.2012. <http://www.historyplace.com/speeches/robspierre.htm>
2. The 1911 Classic Encyclopedia, *Joseph Chaliier*, Posjećeno 9.9.2012. http://www.1911encyclopedia.org/Joseph_Chaliier